

TOMASZ GMEREK

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

MEDIA, EDUKACJA I TOŻSAMOŚĆ ETNICZNA – NA PRZYKŁADZIE MNIEJSZOŚCI SAMI

ABSTRACT. Gmerek Tomasz, *Media, edukacja i tożsamość etniczna – na przykładzie mniejszości Sami* [Media, Education and Ethnic Identity – Sami Minority Study]. Studia Edukacyjne nr 23, 2012, Poznań 2012, pp. 367-381. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2520-1. ISSN 1233-6688

The article is devoted to the discussion of media and education as factors of ethnic assimilation and on the other hand as a factor of the revitalization of an indigenous culture. The study analyses the position of the Sami language in the educational system and modern media in Scandinavian countries. It focuses on language as the main cultural factor of Sami ethnic identity. The author emphasizes the assimilation and marginalization process of minority language policy in Norway, Sweden, and Finland, and the possibilities of language revitalization in contemporary Sami society.

Key words: Sami, media, education, ethnic identity, language, assimilation, revitalization

W globalnej kulturze można dostrzec wiele sprzecznych i przeciwstawnych sobie tendencji. Z jednej strony, funkcjonują dążenia do unifikacji kulturowej. Stawia się wręcz tezy o niszczącym wpływie kultury masowej na wiele kultur lokalnych i destrukcję tradycji, zwyczajów i języków mniejszościowych grup etnicznych. Z tej perspektywy mass media, będące współcześnie jednym z najistotniejszych nośników kultury, stanowią najważniejsze narzędzie w procesach uniformizacji kulturowej¹.

Z drugiej strony, można dostrzec w procesach globalizacji kultury (i kreowanych w ramach kultury popularnej stylach i formach funkcjonowania) wiele możliwości tworzenia nowych idei (a także sposobów rekonstruowania tożsamości) w ramach tradycyjnych sposobów funkcjonowania mniejszościowych grup etnicznych. Pozwalają one także na wyrażanie i rozwijanie w nowy sposób nie tylko własnej kultury i zwyczajów, lecz także dumy etnicznej reprezentantów grup etnicznych. Można stwierdzić, że pozwala-

¹ Por. Z. Melosik, *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, Kraków 2007, s. 90-105.

ją one młodym pokoleniom wywodzącym się z mniejszości etnicznych na wyrażanie własnego „ja” i połączenie dziedzictwa kulturowego poprzednich pokoleń z nowoczesnością, w której żyją – stworzenie specyficznego „pomostu” pomiędzy przeszłością i teraźniejszością, a także antycypowaną przyszłością. I to właśnie nowoczesne media (służąc jako narzędzie globalnej komunikacji) umożliwiają wręcz wielu grupom etnicznym ukazanie własnej niepowtarzalnej kultury, tradycyjnych zwyczajów, czy piękna przyrody, z którą są nierozzerwalnie związani, na forum globalnym².

Strategie podejmowane przez mniejszościowe grupy etniczne zmierzają niekiedy do zamknięcia się we własnej przestrzeni kulturowej i nie dopuszczanie obcych wpływów³. Inne z kolei strategie, podejmowane przez autochtoniczne grupy etniczne, zakładają włączenie obcych wpływów jako nieuchronny element rozwoju cywilizacyjnego. Dynamika procesów funkcjonujących „na styku” kultury popularnej i mass mediów oraz kultury mniejszościowych grup etnicznych pozwala na dostrzeżenie wielu paradoksów i sprzeczności. Są one niezwykle trudne do rozwiązania – spoglądając z perspektywy reprezentantów grup etnicznych i tendencji do zachowania tradycyjnego rdzenia własnej kultury. Problem ten dotyczy w szczególności relatywnie niewielkich grup etnicznych. W ciekawy sposób w odniesieniu do społeczności grenlandzkich Inuitów charakteryzuje te procesy P. Langgård:

Trwają globalne procesy prowadzące do kulturowej uniwersalizacji i uniformizacji. Satelity i komputery wdrukowują się w każdą kulturę, włączając grenlandzką. Kulturowe różnice zanikają. Dla małych i wrażliwych kultur, takich jak grenlandzka, pełna świadomość tego faktu jest bardzo ważna. Pełne zezwolenie na bezkrytyczną kulturową ingerencję jest równie groźne jak zbyt gorliwa, konserwatywna ochrona starej kultury. Obydwie postawy mogą mieć bowiem wkład w zagładę niewielkiej kultury⁴.

Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób kategoria tożsamości etnicznej mniejszości Sami przejawia się we współczesnych mediach i popkulturze. Ponadto, zmierzam w moim tekście do ukazania kilku wybranych kontekstów relacji pomiędzy oddziaływaniem mediów, kultury popularnej i edukacji w odniesieniu do procesów rewitalizacji języka i kultury lapońskiej.

² Por. A. Santo, *Act locally, sell globally: Inuit media and the global cultural economy*, Continuum: Journal of Media and Cultural Studies, 2008, t. 22, nr 3, s. 327-330.

³ Por. W.F. O'Neill, *Educational Ideologies: Contemporary expressions of educational philosophy*, Santa Monica 1981, s. 67.

⁴ P. Langgård, *Greenland and the University of Greenland*, [w:] *Higher Education across the Circumpolar North. A Circle of Learning*, red. D.C. Nord, G.R. Weller, New York 2002, s. 99.

Samowie stanowią grupę etniczną zamieszkującą od ponad dwóch tysięcy lat północne tereny Norwegii, Szwecji, Finlandii oraz północno-zachodniej Rosji (Półwysep Kolski). W odniesieniu do tego ludu używa się także nazwy „Lapończycy” (*Lapps*) i choć jest ona bardziej rozpowszechniona, to jednak jej reprezentanci uznają ją za niewłaściwą i wolą określenie „Sami”. Według interpretacji Samów, to właśnie oni są pierwotnymi mieszkańcami tej ziemi, a inni (tzn. Finowie, Norwegowie i Szwedzi) przybyli później – i w ten sposób mogą być postrzegani jako imigranci w *Sapmi* (ojczyźnie Samów). Należy zaznaczyć, że badania archeologiczne uzasadniają ten pogląd⁵. Współcześnie, według szacunków, żyje około 70-80 tysięcy przedstawicieli tego ludu, z czego blisko 20 tysięcy w Szwecji, 40-50 tysięcy w Norwegii, 6-8 tysięcy w Finlandii i około 2 tysięcy w Rosji⁶. Języki lapońskie, należące do trzech głównych kategorii (wschodnich, centralnych i południowych sami), mają aż dziewięć dialektów. Należą one do grupy ugrofińskiej i są odmienne od języka norweskiego (natomiast bardziej zbliżone do języka fińskiego, estońskiego, czy węgierskiego)⁷.

Tradycyjnie, Samowie zajmowali się myślistwem, łowiectwem i rybołówstwem. Z czasem, większość z nich stała się ludem półkoczowniczym, zajmując się hodowlą reniferów, jako głównym źródłem utrzymania⁸. Trzeba stwierdzić, że w ostatnich dekadach XX wieku w znaczącym stopniu zmieniły się sposoby funkcjonowania społeczności lapońskich. Współcześnie wielu Lapończyków porzuciło tradycyjne zajęcia, poszukując pracy w różnych sektorach norweskiej, szwedzkiej, czy fińskiej gospodarki (np. turystyce)⁹. Także tradycje i wartości Samów uległy swoistej transformacji. Veli-Pekka Lehtola zauważa, że

wejście w nowoczesne społeczeństwo dostarczyło lepszych warunków i standardu życia, lecz równocześnie spowodowało kryzys w tradycyjnym społeczeństwie Samów. Zdobyte techniki zmieniły sposoby życia i komunikowania. Formalna edukacja i procesy adaptacji w szerszą strukturę społeczną przekształciły także spojrzenie jednostek na świat¹⁰.

Można stwierdzić, iż polityka państw skandynawskich od setek lat zorientowana była na asymilację Samów w nurt dominującej kultury.

⁵ H. Runblom, *The Saami of the North*, [w:] *The Baltic Sea Region. Culture-Societies-Politics*, red. W. Maciejewski, Poznań 2001, s. 412.

⁶ Por. *Antalet samer i Sápmi*, Samiskt Informationscentrum, adres internetowy: www.samer.se

⁷ H. Beach, *The Saami of Lapland. The Minority Rights Group*, Report no 55, London 1988, s. 4-5.

⁸ Ø. Vorren, E. Manker, *Lapończycy*, Warszawa 1980, s. 21.

⁹ A. Viken, D.K. Müller, *Introduction: Tourism and the Sami*, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 2006, t. 6, nr 1, s. 1.

¹⁰ V.-P. Lehtola, *The Sami People – Traditions in Transition*, Jyväskylä 2002, s. 57.

W początkowym okresie uosabiały ją oczywiście procesy chrystianizacji. Kolejny etap stanowiły procesy indoktrynacji państwowej (norwegizacji, szwedyzacji, czy finnizacji), prowadzone za pośrednictwem różnorodnych instytucji państwowych, w szczególności zaś systemu edukacji¹¹. Współczesne przemiany w sposobie życia Samów (coraz większa asymilacja w społeczeństwa skandynawskie) stanowią zagrożenie dla tożsamości tej grupy etnicznej. Dostrzegalny jest kryzys, jaki w globalnym świecie dotyka wiele lokalnych kultur. Tak opisuje go w odniesieniu do społeczności lapońskich V.-P. Lehtola:

Ten kryzys nie jest pierwszym dla Samów, jednak jest on silniejszy i głębszy. Kultura Sami nie może wchłonąć więcej obcych wpływów. Procesy asymilacji i adaptacji wkraczają dzisiaj nawet w sferę życia duchowego. Edukacja w szkołach prowadzonych przez rząd i nauka w obcym języku doprowadziły do zaadaptowania przez Samów wartości obowiązujących w krajach nordyckich, i często – porzucenie własnego dziedzictwa¹².

Szczególnie widoczne jest to w odniesieniu do kwestii języka. Procesy asymilacji w państwach skandynawskich (norwegizacji, szwedyzacji i finnizacji) spowodowały destrukcję tradycyjnych społeczności i nieomal całkowite wyrugowanie języka lapońskiego z użycia¹³.

Polityka wobec Samów w okresie powojennym charakteryzowała się stopniową (lecz bardzo powolną) zmianą nastawienia. Wiele ważnych ustaw i działań związanych z lapońskim szkolnictwem – z perspektywy niezależności społecznej i kulturowej Samów – podjęto dopiero w dwu ostatnich dekadach XX wieku. Trzeba w tym kontekście powiedzieć, iż niezwykle ważną rolę w procesach zmian odegrały oddolne ruchy i protesty lapońskie. Samowie podejmowali wiele działań na rzecz poprawy swojego bytu, zarówno w sensie warunków ekonomicznych (np. ochrony zajmowanych terenów wypasu reniferów podczas konfliktu w norweskim Alta), jak i ochrony własnych tradycji i kultury¹⁴, języka¹⁵, czy niezależności politycznej¹⁶.

¹¹ H. Minde, *Assimilation of the Sami – Implementation and Consequences*, Acta Borealia, 2003, t. 20, nr 2, s. 131; D. Lindmark, *Pietism and Colonialism. Swedish Schooling in Eighteenth-century Sápmi*, Acta Borealia, 2006, t. 23, nr 2, s. 116-117.

¹² V.-P. Lehtola, *The Sami People*, s. 57.

¹³ Tamże, s. 62.

¹⁴ L.P. Niia, *Saami Culture – the Will of the Saami*, [w:] *Readings in Saami History, Culture and Language II*, red. R. Kvist, Umeå 1991, s. 149.

¹⁵ E. Helander, *A Saami Strategy for Language Preservation*, [w:] *Readings in Saami History*, s. 136.

¹⁶ V. Stordahl, *Samething and Sami Committees – a Useful Political and Administrative Solution for the Sami in Norway?* [w:] *Self Determination and Indigenous Peoples. Sami Rights and Northern Perspectives*, Copenhagen 1987, s. 57 i n.

Współcześnie, w procesie rekonstrukcji tożsamości etnicznej pojawiła się nowa zmienna, którą stanowią globalne media. Yvonne Poitras Pratt zauważa, iż nowe media, takie jak komputery, czy Internet mogą w znaczący sposób wpływać na procesy dekolonizacji tubylczych grup etnicznych. Warunkiem jest w tym kontekście istotne zaangażowanie się reprezentantów tych grup w proces uczestnictwa i aktywnego współtworzenia rzeczywistości społecznej¹⁷.

Z tej perspektywy media mogą pełnić wiele ważnych funkcji dla tubylczych grup etnicznych. Do najważniejszych autorka ta zaliczyła funkcję ekonomiczną (np. w aktywizacji ekonomicznej jednostek z obszarów daleko położonych/rustykalnych, tworzenia możliwości w zakresie sprzedaży tradycyjnych produktów), funkcję kulturową (obejmującą m.in. szerokie możliwości w zakresie rewitalizacji kulturowej, ochrony i popularyzacji języka mniejszości), funkcję polityczną (dotyczącą aktywizacji ludności tubylczej, czy wzmacniania dumy etnicznej) oraz funkcję edukacyjną (np. w dostarczaniu możliwości kształcenia na odległość, tworzeniu etnicznych instytucji edukacyjnych czy centrów kształcenia, jak również w szeroko rozumianych procesach wspierania i rozwoju kultury etnicznej)¹⁸.

Ciekawą klasyfikację rozumienia roli mediów w procesach etnicznych zaproponowali D. Caspi i N. Elias. Zwrócili oni uwagę na problem odnośnie tego, kto tworzy media i do kogo są one adresowane. Z perspektywy mniejszości etnicznych to rozróżnienie jest niezwykle istotne, dotyczy bowiem biernego lub aktywnego uczestnictwa reprezentantów danej grupy w relacji wobec mediów¹⁹.

Tabela 1

Sposoby funkcjonowania mediów głównego nurtu i mediów dla mniejszości

	Media-o...	Media-dla...	Media-przez...
1	2	3	4
Język mediów	język większości	język mniejszości (lub kombinacja obu języków)	język mniejszości
Kierunek orientacji mediów	większość	mniejszość	mniejszość

¹⁷ Y.P. Pratt, *Merging New Media with Old Traditions*, Native Studies Review, 2010, t. 19, nr 1, s. 1-2.

¹⁸ Tamże, s. 4, 12-19.

¹⁹ D. Caspi, N. Elias, *Don't patronize me: media-by and media-for minorities*, Ethnic and Racial Studies, 2011, t. 34, nr 1, s. 62.

1	2	3	4
Grupa docelowa, na którą przede wszystkim są skierowane media	większość	przede wszystkim większość, lecz także do pewnego stopnia mniejszość	mniejszość
Sposoby reprezentacji mniejszości w mediach	niedoreprezentowana/ często reprezentacja zniekształcona i stereotypowa	reprezentacja kompensująca	reprezentacja kompensująca

Źródło: D. Caspi, N. Elias, *Don't patronize me: media-by and media-for minorities*, *Ethnic and Racial Studies*, 2011, t. 34, nr 1, s. 64.

D. Caspi i N. Elias poddali analizie relację mniejszości wobec mediów (na przykładzie różnorodnych grup etnicznych i typów mediów funkcjonujących w Izraelu). Wyróżnili przy tym dwanaście kryteriów (w trzech grupach), jakie odróżniają od siebie media tworzone dla mniejszości od mediów tworzonych przez mniejszości. Są to: 1) powstanie i kształt mediów (powstanie, własność i finansowanie, personel, zarządzanie); 2) funkcjonowanie (program, nastawienie wobec kraju pochodzenia i reprezentantów tej samej grupy etnicznej w innych krajach, nastawienie wobec większości, grupa odniesienia, dostęp i reprezentacja mniejszości); 3) kontrola (polityczna, ekonomiczna, publiczna)²⁰.

Można stwierdzić, że lapońskie media etniczne sytuują się pomiędzy kategoriami mediów tworzonych dla- i przez- mniejszości (w różnych aspektach bardziej zbliżone do jednego lub drugiego modelu). Znacząco odmienne od tych modeli są jednak media o- mniejszościach, które „są skierowane przede wszystkim na odbiór większości”²¹.

Reprezentacje kultury tubylczej w mediach większościowych w krajach skandynawskich wskazują na istnienie wyraźnych schematów i uproszczeń dotyczących także kultury samskiej. Z drugiej strony, występuje swoisty dysonans pomiędzy tym, co powinno reprezentować współczesne (i nowoczesne) postrzeganie etniczności a formami jej medialnych reprezentacji. Na przykład, współczesne medialne reprezentacje tożsamości etnicznej w skandynawskim przemyśle turystycznym przedstawiają Samów w formie daleko odbiegającej od rzeczywistości – i tego, w jaki sposób funkcjonują reprezentanci tej grupy etnicznej. Następuje tutaj zwykle marginalizacja przejawów tożsamości etnicznej do dawnych strojów, zwyczajów i zawodów (np. hodowli reniferów). Takie typowe wizerunki

²⁰ Tamże, s. 67.

²¹ Tamże, s. 63.

są przedstawiane w broszurach i folderach reklamowych promujących atrakcje turystyczne północnych obszarów Skandynawii. Tego typu sposoby przedstawiania grupy etnicznej stanowią przykład redukcjonistycznego podejścia do tożsamości jej reprezentantów²². Inne z kolei stanowią przejaw historycznego neokolonializmu. Wiele z nich wręcz odwołuje się do historycznych, dyskryminujących obrazów tubylca, przedstawiając Sama jako „zdziecinniałego, chciwego, brudnego człowieka, skłonnego do nałogowego picia”. Obrazy takie często przedstawiają Samów jako zdominowanych przez naturę analfabetów i stanowią wyraz reprezentacji „podobnych do tych, w jakich przedstawiane są inne autochtoniczne ludy”²³.

Z drugiej strony, media głównego nurtu często lekceważą problematykę mniejszości tubylczych. Obecność reprezentacji kultury samskiej (szczególnie w jej nowoczesnych odsłonach) jest znikoma. Na przykład, analizy wiadomości prasowych (tzw. newsów) dotyczących mniejszości samskiej w najpoczytniejszym dzienniku fińskim „Helsingin Sanomat” – przeprowadzone przez S. Pietikäinena – wskazują na niezwykle rzadkie zainteresowanie mediów jedyną w Finlandii tubylczą mniejszością. Na 1189 wiadomości odnośnie czterech mniejszości w Finlandii (Samów, Romów, Somalijczyków i Rosjan), zaledwie 51 dotyczyło mniejszości samskiej (głównie kultury mniejszości, praw człowieka i aspektów prawnych). Oznacza to, że informacji o Samach jest, statystycznie ujmując, mniej niż 6 na rok; o mniejszości rosyjskiej – 17 na rok, a somalijskiej – 15. Cytowany autor zauważa, że

typowe przyczyny, takie jak problemy językowe, sprawy bezpieczeństwa, czy brak serwisu PR nie wyjaśniają niskiej liczby informacji. Powody takiej sytuacji leżą zatem gdzie indziej – być może w pozycji posiadanej przez Samów jako konsumentów, opinii publicznej, czy podejmujących decyzje polityczne, lub być może po prostu w ignorowaniu spraw Samów²⁴.

Współcześnie tożsamość lapońska musi być zatem rozwijana na innym niż dotychczas gruncie. Niewątpliwie, niezwykle ważnym czynnikiem jest system oświaty lapońskiej, który staje się nośnikiem kultury i języka sami. I choć jak wspomniano, procesy asymilacji językowej we wszystkich krajach skandynawskich, w których żyją Samowie spowodowały ogromne zniszczenia w zakresie znajomości ojczystego języka²⁵, to jednak obecnie

²² S. Pietikäinen, *Indigenous identity in print: representations of the Sami in news discourse*, *Discourse and Society*, 2003, t. 14, nr 5, s. 587.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże, s. 592.

²⁵ Por. U. Aikio-Puoskari, *Sámi Language in Finnish Schools*, [w:] *Bicultural Education in the North. Ways of Preserving and Enhancing*, red. E. Kasten, New York 1998, s. 50;

podejmowane działania rewitalizacyjne stanowią próbę odwrócenia zjawiska zamierania języka²⁶.

Problem zagrożenia języka sami nie dotyczy w obecnym czasie jednak wyłącznie działań instytucjonalnych (np. rezygnacji z podejmowanych przez państwo celowych działań asymilacyjnych i zmiany nastawienia w kierunku rewitalizacji). Nawet w latach osiemdziesiątych – czasie znaczących zmian w norweskiej polityce edukacyjnej wobec Samów – pojawiło się wiele problemów zagrażających ciągłości kultury i języka tej mniejszości. Opisuując sytuację z lat osiemdziesiątych w norweskim szkolnictwie dla Samów, A. Høgmo zauważa, że nawet w szkole, która działa w rejonie, w którym dzieci tradycyjnie przygotowywane są do zawodu hodowcy reniferów (a szkoły postrzegane są przez ich rodziców jako instrument służący do osiągnięcia tego celu), istnieje problem zagrożenia języka lapońskiego. Główne zagrożenie dla języka sami stanowią przede wszystkim norweskie mass media, które promują kulturę zupełnie odmienną od tradycyjnej²⁷. Ponadto, jak opisywał ówczesną sytuację A. Høgmo

przy istniejących brakach materiałów kształcenia w klasach dla Samów, niemożliwym staje się konkurencja z klasami norweskimi. Z tego powodu, zagrożony jest również język lapoński jako przedmiot. Przedmioty, które nauczane są w języku norweskim dostarczają nauczycielowi możliwości użycia szerokiego repertuaru środków dydaktycznych, takich jak książki, zabawki, czy środki audio-video, w przeciwieństwie do przedmiotów nauczanych w języku sami (gdzie nauczanie odbywa się zwykle w oparciu o materiały przygotowywane przez nauczycieli w domu). W konsekwencji – pisze dalej cytowany autor – nie dziwi fakt, iż zainteresowanie dzieci przedmiotami lapońskimi zmniejsza się wraz z ich wstępowaniem na kolejne szczeble edukacji (...). Także wielu rodziców dochodzi do konkluzji, że jedyną wartością zachodu jest edukacja w języku norweskim²⁸.

Jedną z przyczyn tego zjawiska są – w świecie zdominowanym przez globalne media i ideologię neoliberalizmu – wzorce sukcesu pozwalające na awans oparty na kryteriach wyznaczanych przez grupy dominujące.

Warto ponadto zauważyć, że choć współcześnie działania organizacji lapońskich stają się coraz bardziej zorganizowane (mając przy tym wsparcie ze strony instytucji państwowych), to jednak dostrzegalny jest proces systematycznego zmniejszania się osób używających języka lapońskiego. Tendencja zmniejszania się zainteresowania dzieci przedmiotami lapoń-

K. Lie, *Sámi Heritage Language Program Models. Balancing Indigenous Traditions and Western Ideologies within the Norwegian Educational System*, Scandinavian Studies, 2003, t. 75, nr 2, s. 275 i n.

²⁶ Por. J.A. Fishman, *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon 1991, s. 59.

²⁷ A. Høgmo, *The Situation in Primary Education in the Saami Area: Two Cases*, Scandinavian Journal of Educational Research, 1983, t. 27, nr 1, s. 32.

²⁸ Tamże.

skimi, wraz z ich wstępowaniem na kolejne szczeble edukacji, dostrzegalna jest również dzisiaj. I choć część rodziców chce kształcić swoje dzieci w języku lapońskim, to jednak wielu uważa, że jedynie edukacja w języku norweskim, szwedzkim, czy fińskim dostarczy dzieciom szans na właściwy rozwój w nowoczesnym społeczeństwie. Jedną z przyczyn tego zjawiska są możliwości i ograniczenia w sferze uzyskiwania sukcesu życiowego dzieci z mniejszości. Znajomość języków skandynawskich i angielskiego dostarcza o wiele większych możliwości życiowych. Z drugiej strony, pojawia się wyraźny konflikt wartości pomiędzy normami i wzorcami zachowań reprezentowanymi przez tradycyjną kulturę i powiązanych z globalnymi dyskursami popkulturowymi. Sposoby wyrażania siebie i swoich emocji przez współczesnych nastolatków są powiązane z używaniem dominującego kodu językowego, co stanowi kolejny czynnik porzucania języka lapońskiego, który nie pozwala na swobodne funkcjonowanie ani w kulturze mediów, ani w strukturze współczesnych stosunków neoliberalnych.

Warto zaznaczyć, iż opisywane zjawiska pojawiały się systematycznie wraz z procesami wchodzenia społeczności lapońskiej w nurt dominujących (zachodnich) wzorców kulturowych. Dotyczyło to w szczególności młodego pokolenia. Międzypokoleniowy konflikt wartości dotyczył w szczególności kultury tubylczej. Bunt przeciw starszym skierowany był na kontestację tubylczych wartości²⁹.

Konflikt tożsamości pomiędzy kulturą tubylczą i dominującą szczególnie dostrzegalny był w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Problemy w relacjach pomiędzy dorosłymi i młodzieżą lapońską często dotyczyły kwestii „samskości”. Odnosiły się one do zachowania bądź odrzucania tradycyjnej kultury. Opisuując sytuację w społecznościach lapońskich w poprzednich dekadach, V. Stordahl stwierdzał, że

dorośli, na mocy swojej pozycji w społeczeństwie, mają możliwość tworzenia warunków, które bądź to hamują, bądź otwierają młodzieży nowe przestrzenie do owego procesu odkrywania siebie. Nie tylko dlatego, że dorośli mogą rozstrzygać, jak istotna dla budżetu gminy będzie sytuacja młodzieży w stosunku do sytuacji ludzi starszych, czy też na przykład rozbudowy bazy turystycznej, ale także dlatego, że jeśli dorośli nie zaakceptują tych elementów, które młodzież chce eksplorować lub uzna za tożsame lub niezbędne do bycia Samem we współczesnym świecie, to stworzą tym samym tło dla konfliktu. W konsekwencji, jeśli młody człowiek stale słyszy od dorosłych, że to, co go naprawdę interesuje, tzn. sport motorowy, moda, urządzenie mieszkania czy heavy rock „nie są samskie”, lecz „norwegizują” młodego człowieka, nikogo nie powinno dziwić, że wyrażenie własnego „ja” i odrzucenie świata dorosłych równoznaczne jest z odrzuceniem wszystkiego, co samskie³⁰.

²⁹ V. Stordahl, *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*, Vaasa 1996, s. 140.

³⁰ Tamże, s. 141.

A przecież to właśnie globalne media konstruuja system aspiracji młodych ludzi.

Z drugiej strony, współczesne media mogą służyć rewitalizacji etnicznej Samów. Pełne zrozumienie roli mediów w procesie rewitalizacji wymaga odniesienia się do roli edukacji. Obecnie, poza możliwościami kształcenia w języku lapońskim w obszarach zamieszkiwanych przez Samów w Szwecji³¹, Finlandii³² i Norwegii, istnieje coraz więcej form służących wspieraniu języka lapońskiego. Na przykład, w Norwegii istnieją możliwości kształcenia w języku sami w formie kształcenia na odległość. Dzieci z rodzin lapońskich zamieszkujące poza obszarem funkcjonowania szkół lapońskich mają możliwość kształcenia w sami (ustawowym wymogiem jest liczba dziesięciu uczniów chętnych do nauki w tym języku). W sytuacji, gdy szkoła nie jest w stanie zapewnić lekcji z nauczycielem języka lapońskiego, dzieci mają prawo do korzystania z bezpłatnych lekcji tego języka za pośrednictwem środków audiowizualnych (głównie telewizji)³³. We współczesnych norweskich instytucjach edukacyjnych stwarzana jest przestrzeń dla działalności służącej rewitalizacji języka i kultury Samów. Szczególny aspekt tego procesu dostrzegalny jest także z perspektywy liczby dzieci kształcących się w języku lapońskim³⁴. Współczesne badania nad tożsamością młodzieży samskiej wskazują na zmianę w zakresie nastawienia młodych ludzi do własnej grupy etnicznej. Nie oznacza to jednak równocześnie, iż zniknęło wiele problemów powiązanych z kwestiami przynależności do tej grupy³⁵.

Jak wspomniano, obok edukacji także etniczne media stanowią istotny komponent służący rewitalizacji kultury i języka Samów. Lapońskie radio i telewizja są współcześnie niezwykle ważnym elementem utrzymywania i rozwoju tożsamości Samów. Na przykład, w Norwegii, szczególnie widoczna stała się ich rola w trakcie i po zakończeniu konfliktu w Alta (dotyczącego budowy tamy na rzece, która miała zalać terytoria lapońskie). Protesty organizacji lapońskich stały się nie tylko elementem politycznej walki, wyrażającym dążenia do uznania własnych praw i ochrony ziemi, lecz także

³¹ E. Alerby, *In School you Learn to get on in Life. Sámi Children in Sweden*, [w:] *Voices from the Margins. School Experiences of Refugee, Migrant and Indigenous Children*, red. E. Alerby, J. Brown, Rotterdam 2008, s. 32.

³² U. Aikio-Puoskari, *Sámi Language*, s. 56.

³³ K. Özerk, *The Revitalisation of a Threatened Indigenous Language. The Case of the Sami People in Norway*, [w:] *Traveller, Nomadic and Migrant Education*, red. P.A. Danaher, M. Kenny, J.R. Leder, New York 2009, s. 140.

³⁴ Por. *Sami Statistics 2010*, Statistisk sentralbyrå-Statistics Norway, Oslo-Kongsvinger 2010, s. 67.

³⁵ L.M. Omma, L.E. Holmgren, L.H. Jacobsson, *Being a Young Sami in Sweden. Living Conditions, Identity and Life Satisfaction*, *Journal of Northern Studies*, 2011, t. 1, nr 1, s. 9 i n.

punktem zwrotnym jednoczącym Samów wokół głównego celu, jakim była „ochrona własnej tożsamości i dziedzictwa”. Norweskie radio dla Samów rozwinęło się doskonale w latach osiemdziesiątych, ponieważ państwo mocno w nie inwestowało, aby wymazać z pamięci społecznej własne działania w konflikcie w Alta. Rozgłośnia w Karasjok rozwinęła się tak szybko, że w 1992 roku zatrudniała już dziewiętnaście osób. Warto dodać, że również w Finlandii i Szwecji powstały rozgłośnie radiowe oraz stacje telewizyjne dla Sami. Od 2000 roku telewizje w Szwecji, Norwegii i Finlandii współpracują, dostarczając regularnych wiadomości w języku sami³⁶.

Obecnie są to piętnastominutowe programy informacyjne nadawane w TV-Oddasat, emitowane na całym terytorium Norwegii, Szwecji i Finlandii, wraz z napisami w językach narodowych. Ponadto, w 2007 roku rozpoczęto nadawanie w nowym samskim programie przeznaczonym dla dzieci – Unna Junná³⁷.

Na obszarach zamieszkiwanych przez Samów wydawane są również czasopisma w językach tej grupy etnicznej. Ważnym medium służącym promocji i rewitalizacji języka i kultury lapońskiej jest także Internet. Nie tylko organizacje lapońskie mają własne strony web; istnieją również możliwości korzystania z samskiego radia i telewizji przez Internet. Portale społecznościowe i czaty prowadzone w języku lapońskim stanowią dopełnienie możliwości rozwoju komunikacji w tym języku – w przestrzeni wirtualnej³⁸.

Warto jednak zauważyć, że z perspektywy całości społeczeństw skandynawskich, etniczne media mają dość ograniczony odbiór. Obecność kultury samskiej w mediach norweskich, szwedzkich, czy fińskich jest znikoma. Dotyczy to nie tylko niedoreprezentowanego udziału kultury lapońskiej w skandynawskich mass mediach, lecz przede wszystkim wiedzy społeczeństw skandynawskich na temat własnej autochtonicznej mniejszości³⁹. W rzeczywistości, media etniczne służą głównie samym Lapończykom. Dotyczy to w szczególności radia, które nadaje regularne programy w językach sami⁴⁰.

S. Pietikäinen wskazuje na dwustronny kontekst funkcjonowania języka sami w mediach. Po pierwsze, jego używanie powoduje konieczność poszukiwania sposobów stosowania tradycyjnego języka w nowych sytuacjach

³⁶ V.-P. Lehtola, *The Sami People*, s. 91-93.

³⁷ S. Pietikäinen, *Sami in the Media: Questions of Language Vitality and Cultural Hybridisation*, *Journal of Multicultural Discourses*, 2008, t. 3, nr 1, s. 24.

³⁸ Tamże.

³⁹ C. Peterson, *Sámi Culture and Media*, *Scandinavian Studies*, 2003, t. 75, nr 2, s. 294-295.

⁴⁰ S. Pietikäinen, *On the Fringe: News Representations of the Sami*, *Social Identities*, 2001, t. 7, nr 4, s. 644.

i ciągłego przystosowywania go do zmieniającej się rzeczywistości. Umożliwia to zachowanie ciągłości kulturowej, w jakiej funkcjonuje język i „gwarantuje jego żywotność we współczesnym kontekście”. Programy tworzone w sami stanowią zatem swoisty „językowy rezerwuar”, a media dostarczają przestrzeni umożliwiającej zapamiętanie, odtwarzanie i transmitowanie dawnych wydarzeń, miejsc, sposobów komunikacji i wiedzy. Z drugiej strony, lapońskie media stanowią nośnik wartości, sposobów bycia i odczuwania reprezentantów tej grupy etnicznej. Jak zauważa cytowany autor, „jeśli weźmiemy to założenie poważnie, samskojęzyczne media uprzystępniają tubylcze sposoby postrzegania świata, współodczuwania i bycia”⁴¹.

Warto w tym kontekście jeszcze raz postawić tezę, że media, jak i kultura popularna mogą stanowić zarówno zagrożenie dla tożsamości etnicznej, jak i nośnik jej treści oraz wartości. Przykład nowoczesnej muzyki lapońskiej wskazuje, że może ona czerpać zarówno inspirację z form muzycznych osadzonych w tradycji (śpiew *joik*), jak i w brzmieniu popowym, rockowym, czy rap⁴². Lapońskie zespoły muzyczne z powodzeniem wykorzystują zarówno język, jak i lapońskie motywy kulturowe we własnej twórczości, łącząc je z przekazem popkulturowym. Rosnące zainteresowanie muzyką etniczną i tak zwanym global-popem pozwalają lapońskim artystom na występy na żywo na festiwalach i koncertach na całym świecie⁴³.

Podsumowując, można zatem stwierdzić, że w ostatnich dekadach następuje zasadnicze załamanie się monolitycznego sposobu prezentowania etniczności w codziennej rzeczywistości i tekstach kulturowych. Relatywizacja kategorii tożsamości etnicznej następuje szczególnie w jej medialnych, popularnych reprezentacjach. Sytuacja taka wynika między innymi z faktu, iż w społeczeństwie konsumpcji kultura masowa propagująca jedno-i-to-samo, zastępowana zostaje przez kult różnicy i „różnorodności”. Działania podejmowane w celu ochrony języka sami i tradycyjnej tożsamości w mediach spotykają się z oddziaływaniem kultury masowej, która nie „uznaje” jednorodności. Fakt ten związany jest z procesem nieustannego re-definiowania kategorii różnicy i pojawiających się coraz to nowych odpowiedzi na pytanie, przez co wyraża się tożsamość etniczna? Zadaniem odbiorcy jest wybór jednej z reprezentacji tożsamości, która równocześnie w coraz większym stopniu jest komercjalizowana. Przykładów tego typu

⁴¹ S. Pietikäinen, *Sami in the Media*, s. 26.

⁴² J. Ridanpää, A. Pasanen, *From the Bronx to the Wilderness: Inari-Sami Rap, Language Revitalisation and Contested Ethnic Stereotypes*, *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 2009, t. 9, nr 2, s. 221.

⁴³ R. Jones-Bamman, *From 'I'm a Lapp to 'I am Saami': popular music and changing images of indigenous ethnicity in Scandinavia*, *Journal of Intercultural Studies*, 2001, t. 22, nr 2, s. 202-209.

można podawać bardzo wiele i stawiać je w formie pytań retorycznych: czy kaczor Donald stał się częścią kultury samskiej? Tłumaczenia komiksów z popularnym kaczorem – ukazujące się od 1987 roku w formie czasopism – jednak już dawno stały się obecne w kulturze języka sami⁴⁴. Innym przykładem wpływu popkultury na tożsamość niewielkiej grupy etnicznej stanowi nadawanie dzieciom imion bohaterów z popularnych (najczęściej amerykańskich) filmów, czy imion znanych aktorów i piosenkarzy. I w tym kontekście można by postawić podobną kwestię, bowiem w ten sposób zanika kolejny – charakterystyczny dla tej grupy etnicznej – element tożsamości etnicznej⁴⁵.

Podsumowując, można stwierdzić, że dramat Sami i innych mniejszości etnicznych żyjących w wysoko rozwiniętych krajach Zachodu trwa i nie należy oczekiwać, iż zakończy się w sposób „konstruktywny”. Dylemat „równość czy tożsamość?” nic nie traci na swojej ostrości. Jednostki ze społeczności mniejszościowych muszą wybierać między sposobami funkcjonowania w ramach systemu wartości dominującej większości a przywiązaniem do swojej tradycyjnej kultury. Niestety, można stwierdzić, iż jest to dylemat „albo-albo” i nie wydaje się możliwe pełne uczestnictwo w dwóch kulturach jednocześnie. Większość jednostek z mniejszości rezygnuje z identyfikacji ze swoją źródłową kulturą, nawet kiedy świadome działania asymilacyjne władz nie są już tak zdecydowane. Wiele jednostek musi funkcjonować na pograniczu dwóch tożsamości. Ta swoista hybrydyzacja dotyczy zatem zarówno całej samskiej kultury, jak i poczucia przynależności etnicznej każdego reprezentanta tej grupy⁴⁶. Wydaje się przy tym, że rolę inwazyjnej „-zacji” (norwegizacji, szwedyzacji, czy finnizacji) przejęły mass media jako nośnik kultury globalizacji i ideologii konsumpcji, która integruje wszystkich członków w jeden system wartości i jeden styl życia.

BIBLIOGRAFIA

- Aikio-Puoskari U., *Sámi Language in Finnish Schools*, [w:] *Bicultural Education in the North. Ways of Preserving and Enhancing*, red. E. Kasten, New York 1998.
Antalet samer i Sápmi, Samiskt Informationscentrum, adres internetowy: www.samer.se
Balto A., *Tradition and Innovation in the Transmission of Knowledge – Examples from Sámi child-rearing*, *Topics in Arctic Social Sciences*, 1996, t. 2.

⁴⁴ E. Helander, *A Saami Strategy for Language Preservation*, [w:] *Readings in Saami History*, s. 136-137.

⁴⁵ A. Balto, *Tradition and Innovation in the Transmission of Knowledge – Examples from Sámi child-rearing*, *Topics in Arctic Social Sciences*, 1996, t. 2, s. 12.

⁴⁶ S. Pietikäinen, *Sami in the Media*, s. 33.

- Beach H., *The Saami of Lapland. The Minority Rights Group*, Report no 55, London 1988.
- Caspi D., Elias N., *Don't patronize me: media-by and media-for minorities*, *Ethnic and Racial Studies*, 2011, t. 34, nr 1.
- Experiences of Refugee, Migrant and Indigenous Children*, red. E. Alerby, J. Brown, Rotterdam 2008.
- Fishman J.A., *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon 1991.
- Helander E., *A Saami Strategy for Language Preservation*, [w:] *Readings in Saami History, Culture and Language II*, red. R. Kvist, Umeå 1991.
- Høgmo A., *The Situation in Primary Education in the Saami Area: Two Cases*, *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1983, t. 27, nr 1.
- Jones-Bamman R., *From 'I'm a Lapp to 'I am Saami': popular music and changing images of indigenous ethnicity in Scandinavia*, *Journal of Intercultural Studies*, 2001, t. 22, nr 2.
- Langgård P., *Greenland and the University of Greenland*, [w:] *Higher Education across the Circumpolar North. A Circle of Learning*, red. D.C. Nord, G.R. Weller, New York 2002.
- Lehtola V.-P., *The Sami People – Traditions in Transition*, Jyväskylä 2002.
- Lie K., *Sámi Heritage Language Program Models. Balancing Indigenous Traditions and Western Ideologies within the Norwegian Educational System*, *Scandinavian Studies*, 2003, t. 75, nr 2.
- Lindmark D., *Pietism and Colonialism. Swedish Schooling in Eighteen-century Sápmi*, *Acta Borealia*, 2006, t. 23, nr 2.
- Melosik Z., *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, Kraków 2007.
- Minde H., *Assimilation of the Sami – Implementation and Consequences*, *Acta Borealia*, 2003, t. 20, nr 2.
- Niia L.P., *Saami Culture – the Will of the Saami*, [w:] *Readings in Saami History, Culture and Language II*, red. R. Kvist, Umeå 1991.
- O'Neill W.F., *Educational Ideologies: Contemporary expressions of educational philosophy*, Santa Monica 1981.
- Omnia L.M., Holmgren L.E., Jacobsson L.H., *Being a Young Sami in Sweden. Living Conditions, Identity and Life Satisfaction*, *Journal of Northern Studies*, 2011, t. 1, nr 1.
- Özerk K., *The Revitalisation of a Threatened Indigenous Language. The Case of the Sami People in Norway*, [w:] *Traveller, Nomadic and Migrant Education*, red. P.A. Danaher, M. Kenny, J.R. Leder, New York 2009.
- Peterson C., *Sámi Culture and Media*, *Scandinavian Studies*, 2003, t. 75, nr 2.
- Pietikäinen S., *On the Fringe: News Representations of the Sami*, *Social Identities*, 2001, t. 7, nr 4.
- Pietikäinen S., *Indigenous identity in print: representations of the Sami in news discourse*, *Discourse and Society*, 2003, t. 14, nr 5.
- Pietikäinen S., *Sami in the Media: Questions of Language Vitality and Cultural Hybridisation*, *Journal of Multicultural Discourses*, 2008, t. 3, nr 1.
- Pratt Y.P., *Merging New Media with Old Traditions*, *Native Studies Review*, 2010, t. 19, nr 1.
- Ridanpää J., Pasanen A., *From the Bronx to the Wilderness: Inari-Sami Rap, Language Revitalisation and Contested Ethnic Stereotypes*, *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 2009, t. 9, nr 2.

-
- Runblom H., *The Saami of the North*, [w:] *The Baltic Sea Region. Culture-Societies-Politics*, red. W. Maciejewski, Poznań 2001.
- Sami Statistics 2010*, Statistisk sentralbyrå-Statistics Norway, Oslo-Kongsvinger 2010
- Sami Statistics 2010*, Statistisk sentralbyrå-Statistics Norway, Oslo-Kongsvinger 2010.
- Santo A., *Act locally, sell globally: Inuit media and the global cultural economy*, *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies*, 2008, t. 22, nr 3.
- Stordahl V., *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*, Vaasa 1996.
- Stordahl V., *Samething and Sami Committees – a Useful Political and Administrative Solution for the Sami in Norway?* [w:] *Self Determination and Indigenous Peoples. Sami Rights and Northern Perspectives*, IWGIA, Copenhagen 1987.
- Viken A., Müller D.K., *Introduction: Tourism and the Sami*, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 2006, t. 6, nr 1.
- Vorren Ø., Manker E., *Lapończycy*, Warszawa 1980.

